

Стан нашого суспільства сьогодні характеризується прагненням народу, прогресивних сил до утвердження стабільності, економічного зростання, утвердження ідеалів духовності, що забезпечить кроки до гідного суспільного життя.

Джерела та література:

1. Ємельянов В.П. Злочини терористичної спрямованості. – Харків: Рубікон, 1997. – 176 с.; 2. Закон України „Про боротьбу з тероризмом”. – К.: Верховна Рада України 20.03.2003. - № 638 – IV. – 28 с.; 3. Землянський Ю.В. Загроза тероризму в Україні // Тероризм і боротьба з ним. – К.: Проблеми людини. - 2000. – Т.19. – С. 45-50; 4. Карасева С. Безбрежний океан інформації: кибертерористи // Независимость. – 1999. – 21 ноября; 5. Конституція України (Основний Закон України) 28.06.96 р. – К.: Вентурі, 1996. – 37 с.; 6. Крутов В.В. Політичний екстремізм і тероризм у сучасних умовах // Тероризм і боротьба з ним. – Проблеми людини. - К., 2000. – Т.19. – С. 147-160; 7. Крутов В.В. Тероризм у міжнародних законодавчих актах та нормативно-правовій базі України // Правова держава. – 1998. - № 9. – С. 19 – 31; 8. Моджорян Л.А. Тероризм: правда и вымысел. – М.: Юридическая литература, 1986. – 208 с.; 9. Морозов Г.И. Тероризм – преступление против человечества: Международный

тероризм и международные отношения // РАН. Ин-т мировой экономики и международных отношений. – М.: Юридическая литература, 1997. – 87 с.; 10. Мохончук С.М. Поняття та види тероризму // Вісник Університету Внутрішніх справ. – 1997. - № 2. – С. 29-36; 11. Тероризм: психологические корни и правовые оценки: - Круглый стол // Государство и право. – 1995. - № 4. – С. 20 – 27.

Gennadiy Novoskoltsev

Problem of International Terrorism in Modern Political Process

International terrorism as a perilous phenomenon for humanity alongside with nuclear and ecological dangers is analyzed in the article. International terrorism is becoming the most widely spread means of international conflicts' solutions throughout the world. Nowadays in Ukraine there are factors favorable for emergence of different, in scale and regularity, terrorist phenomena. In the conditions of deepening crisis involving political, economic and social spheres of the country, the factors contributing to the terrorism rise emerge: criminalization of the society, corruption, low economic potential of the country, dissatisfaction with existing social relations. high level of criminality.

Key words: international terrorism; crime; political and national terrorism; terrorism escalation.

УДК: 321.7

© Людмила Новоскольцева
(м. Луганськ)

ІНДИВІДУАЛЬНА СВОБОДА ЯК ПРИНЦИП ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті аналізується індивідуальна свобода як один із принципів громадянського суспільства. Людство прагне до розширення меж свободи. В боротьбі за свободу кожна нація відтворює своє особливе її розуміння. Свобода являє собою лише умову та засіб олюднення, тобто бути істотами, що самостійно вирішують, що і як робити. Ідея свободи в якості певного ідеалу висловлювала особливі міркування щодо сполучення особистого, суспільного і державного. Добробут індивідів є умовою організації вільного життя особистості. Дуалізм держави і громадянського суспільства є умовою організації людського життя.

Ключові слова: індивідуальна свобода, національна ідея, індивідуалізм, громадянське суспільство; ліберальна ідеологія.

Свобода є принципом інституціонального втілення ідеї громадянського суспільства, є змістовним параметром „громадянського суспільства”. Удосконалювання громадянського суспільства передбачає збереження і розширення індивідуальної свободи. Свобода не є наданою нам з споконвічності у завершеному вигляді ні як щось унікальне, ані як щось універсальне. Вона являє собою лише умову та засіб олюднення, тобто засіб бути істотами, що самостійно вирішують, що і як їм робити. Універсальність свободи – це лише її загальна значущість для людського існування, яку можливо відчутти лише

завдяки вирізнення різноманіття її обрисів, типів. Універсальний принцип свободи обґрунтовує прогресивний напрямок суспільного розвитку. Але в конкретних проявах ідея свободи роздвоюється, висловлюючись у негативному і позитивному своїх визначеннях. Негативна свобода як „свобода від” вказує на прагнення людини до розірвання існуючих зв'язків і взаємодій, демонструючи протистояння людини світу. Позитивне визначення свободи як „свобода для” характеризує її як компроміс між світом і людиною, між особистою свободою і необхідністю з точки зору життя в суспільстві [3, с.16].

В історії людства ідея свободи виявлялася в постійному прагненні до розширення своїх меж. Тим самим ідеал людства постійно змінювався й удосконалювався. Більш того, кожна історично значуща нація в боротьбі за свободу відтворювала своє особливе її розуміння. Ще К. Ясперс писав: „... Всі народи, всі люди, представники всіх політичних режимів одностайно потребують свободи. Проте в розумінні того, що саме є свобода і що уможливило її реалізацію, усі відразу ж розходяться... найглибші протиріччя між людьми обумовлені їх розумінням свободи...” [8, с. 166]. На це звернув також увагу в роботі „Німецька ідея свободи” німецький дослідник Е.Трьольч.

Англійська ідея свободи, писав він, є результатом середньовічних станових традицій, що з'єдналися з

індивідуалізмом пуританського благочестя і вільної церковності при зберіганні монархії, вищої аристократії і державної церкви.

Середнє помісне дворянство за підтримкою капіталу сформувало і парламентарно забезпечило почуття незалежності, особисту ініціативу і відповідальність, які віддзеркалюють англійські риси англійської свободи. Виховання цього типу свободи історично здійснювалося за допомогою колоніальних ризикованих починань народу–першопрохідника, коли свобода й успіх торгової справи забезпечили багатство і світові позиції Великобританії. Свобода тут є природним правом і природним моральним законом, який так як і християнська віра, яку він доповнює, повинен бути поширеним за допомогою англійців по усьому світу і встановлений в якості панівного. Все іноземне відхиляється з почуттям повної переваги.

Французька ідея свободи „є дочкою англійської свободи, але, маючи інші передумови, вона перетворилася в щось інше” [4, с. 189]. Вона є продуктом буржуазії, що повстала проти королівської влади і церкви і поклала в основу захисту своїх інтересів вимоги просвітницької науки. У силу свого раціоналізму, заснованого на тому, що людський розум і пов’язані з ним знання, права і претензії індивіда повсюди однакові, – вона прагне затвердити загальну рівність індивідів, а не їхню незалежність. І якщо для англійця свобода – це природний божественний закон, то для француза ідея свободи є вираженням ідеї людства, всесвітньої гуманності і розуму, загального природного закону, який повинен зайняти місце всього надприродного.

Американська ідея свободи виявляється в можливості необмеженого особистісного розвитку, що сприймається як щось нове у світі, як основа майбутнього людства, як притулок усіх принижених і пригноблених. Індивідуалізм, конкуренція, підприємливість написані на стягові американської свободи. Рівність полягає в рівності можливостей, а свобода – у відсутності державного і церковного присилування. Американська демократія визнається „найчистішим типом демократії” у світі. З погляду американської ідеї свободи Європа – це музей і тому більше не спроможна реально вплинути на образ майбутнього людства.

Німецька ідея свободи, незважаючи на вплив англійської і французької ідей свободи, зберігає власний зміст, який є визначений німецькою історією і німецьким „духом”. Вона являє вільну, свідому, наповнену обов’язком самовіддачу Цілому, вже існуючому як слідство історії – Державі і Нації. Індивіди не складають Ціле, а ототожнюють себе з ним. Свобода тут полягає в правах, які одночасно є обов’язками. Німецька свобода, як відзначає Е.Трьольч, „це бажана дисципліна, розвиток власного Я в Цілому і для Цілого” [4, с. 194]. На цьому побудована німецька система освіти, спрямована на формування духовно вільної індивідуальності. Інакше кажучи, формулою німецької

свободи є державний соціалізм і індивідуалізм у сфері виховання.

Типологію європейських національних ідей свободи варто доповнити характеристикою російської ідеї свободи. Вона вкрай антиномічна, безкорислива відданість державі, самопожертва, самовіддача заради досягнення загальнодержавного блага є принципом російської „свободи для”, тоді як принципом її „свободи від” є народний нігілізм, анархізм, відступництво. Антиномічність російської ідеї свободи легко просліджується в історії козацтва, коли збігли від державної влади козаки згодом ставали її відданими слугами і представниками. Соціальними представниками першого принципу російської свободи були дворянство і почасти купецтво, а другого – народні маси і радикальна інтелігенція. Г.П.Федотов писав, що російський народ не вживав слова „свобода”, він знав „волю” [5, с. 276]. Воля є правом бунта проти держави. Народ у російській історії виявляв себе подвійно: і як Свята Русь, і як чернь.

Свобода завжди і скрізь є надбанням і спадщиною. Російська ідея свободи як і німецька ідея являють собою інший тип, ніж західноєвропейська свобода – англійська і французька. Російська і німецька свободи виражаються не просто в участі, а в самовіддачі себе Цілому, в служінні йому, як деякому сукупному розуму. Англійська, французька, американська ідеї свободи засновані на участі у формуванні суспільної волі, а потім – на функції контролю над її діяльністю. Індивідуальна свобода ототожнює себе з публічною владою.

Аналіз існуючих уявлень про поняття „свобода” виявляє дві антитези, що збігаються з двома тенденціями, відзначеними у світовому соціокультурному досвіді про поєднання свободи і необхідності. Таким чином, антагонізм, який постійно відроджується між державою і суспільством при ближчому розгляді виявляється лише протиріччям двох різноманітних систем норм і цінностей; це протиріччя стає явним, як тільки в якості антитези конкретної держави виступає суспільство як ідеал соціалізму або як система ліберальних цінностей.

Перша антитеза, що розвивається в дусі теорії Ж.Ж.Руссо, визначає свободу особи як усвідомлену необхідність. Таким чином, підкреслюється тотожність моралі і вигоди, оскільки реалізація свободи визнається можливою шляхом встановлення загальної єдності і загальної волі.

Друга антитеза, що розвивається прихильниками ліберальної ідеології, визначає свободу як економічну незалежність індивіда. Відповідно до даної традиції, громадянське суспільство виникло в Новий час, коли свобода стала розумітися як „свобода від” обов’язків перед єдиним політичним організмом; коли індивід одержав незалежність у своєму приватному житті. Прихильники даної теорії вважають, що громадянське суспільство як втілення ідеалу цілісності спільності, яким раніш виступав поліс, виникло з поділом у XVIII ст. держави і суспільства як самостійних принципів організації людського буття і диференціації уявлень

про громадянина як „citoyen”, і громадянина як „bourgeois” [2, с. 19].

Постулюється ідея, що суспільство похідне від економіки. Представники ідеології економізму, зокрема її представник Б.Мандевіль, стверджують, що всі досягнення в сфері релігії, моралі, політики пояснюються особливостями функціонування господарства. Економічна раціональність стає універсальною мораллю, масштабом і критерієм діяльності. „Обман, розкіш і марнославство повинні існувати, – заявляє автор, – тому, що ми отримуємо від них вигоди; одна лише добросовісність не може забезпечити суспільству процвітання... Хто хотів би забезпечити суспільству золотий вік, повинен бути готовим не тільки стати чесним, але і харчуватися жолудями”, – стверджує Мандевіль [2, с. 63]. Як пізніше доцільно відзначив Ю.Хабермас, „ідея демократії нагадує про минуле політичного, а політика перестає існувати як самостійна сфера” [6, с. 185]. А оскільки суспільство розуміється як ринок, але не як політичне утворення, держава також визначається економічно. Роль інтеграційної ідеології держави замість релігії і політики тепер грає економіка, що виразно виявляється в сучасній корпоративній державі повної зайнятості. Заставою формування громадянського суспільства визнається Ринок.

Сучасна суспільна думка висуває два засоби досягнення інтеграції суспільств, які реалізують ринкові відносини: нормативну інтеграцію або інтеграцію через спілкування, знаходження спільних цілей і прагнення до солідарності з приводу досягнення їх.

Прихильниками нормативної інтеграції є Ф.А.Хайек, Л. Мізес, які розглядають ринок як сферу, яка здійснює посередництво між потребами й інтересами індивідів. На їхню думку, умова переходу до вільного суспільства – це розширення економічної свободи індивіда, тому що фундаментом усіх прав і свобод є свобода економічна. Справжній, антираціоналістичний індивідуалізм є системою альтернативною соціалізму, суспільству з централізованим плануванням. Індивідуалізм є „антираціональним”, оскільки форми суспільства й інститути виникли і функціонують без участі розуму.

Хайек вважав, що централізоване керівництво економікою навіть при наявності демократичного режиму, винищує особисті свободи [7, с. 51]. У роботі „Основний закон свободи”, Ф.А.Хайек знову підкреслив, у дусі принципів класичного лібералізму, роль конкуренції в самоорганізації вільного суспільства.

Теоретики консенсусу роль елемента, відводять здобутим у спілкуванні рішенням. Ю.Хабермас підкреслює відмінності дій комунікативної і стратегічної. Комунікативний вчинок є орієнтованим на культурні цінності, на встановлення широких, багатомірних зв'язків, де політичні зв'язки є одним з важливих різновидів. Комунікативний вчинок утворює форми „громадськості”, тобто рамки і струк-

тури комунікативності, спільності, відкритості. Стратегічний вчинок є орієнтованим на інтереси. Ринкові відносини Ю.Хабермас розглядає як стратегічні дії. Проблема полягає в перетворенні стратегічних вчинків у комунікативні. І проблема ця уперше виникає, на думку Ю.Хабермаса, тоді, коли виробляються і впроваджуються в практику ідейні форми, за допомогою яких сфера приватного життя, приватного інтересу захищає свою недоторканість, тобто „коли інституціоналізувалася і легітимувалася „громадськість громадянського суспільства” як сфера, незалежна від держави” [6, с.33].

З погляду Ю.Хабермаса, існує єдиний правомочний результат стратегічних дій – компроміс. Він є необхідним і неминучим, якщо в наявності рівновага сил між різноманітними груповими мотиваційними установками (партій) і приватними мотивами (інтересами) дій окремих індивідів – мотивами, позбавленими елемента загальності. „Той, хто в ім'я універсалізму виключає Іншого, хто залишається далеким для Інших, зраджує саму ідею універсалізму. Тільки надавши радикальну свободу розвитку індивідуальних доль і приватних життєвих форм, можна відстояти універсалізм рівної поваги до кожного і солідарності з усіма, хто має людське обличчя”. Тільки суспільні блага доступні консенсусу, оскільки лише вони є інтересами спроможними формувати загальність. Ю. Хабермас уявляє собі громадянське суспільство як загальний консенсус, досягнення якого можливе в рамках раціонального дискурсу, в ході якого кожний учасник, відстоюючи власний інтерес, прагне поєднати його із загальним нормативним стандартом. Загальна згода, за думкою Хабермаса, не будучи реальністю громадянського суспільства, є його конститууючою ідеєю.

Дж.Бьюкенен, представник договірної версії ринку, з'єднує обидва підходи, розглядаючи ринок як інститут прийняття рішень щодо приватних благ і згоди (консенсусу) при створенні суспільних благ [2, с.114]. Тому рішення, які прийняті політичною владою проти волі окремого індивіда, не можуть мати місця. З точки зору економії витрат індивід має право відмовитися від угоди, але політика залишається процесом узгодження індивідуальних переваг для колективних дій. Держава, на відміну від економіки не має власного формуючого потенціалу, тому як споглядач повинна забезпечити згоду всіх членів суспільства.

Розмірковуючи на тему про шляхи встановлення справедливості, Р.Арон стверджує, що майбутнє вгадав не К.Маркс, а А.Токвіль, який визначив суспільство не через промисловість і капіталізм, а через рівність умов. В основі теорії Арона лежить ідея зближення капіталізму (ринок вільної комерції) і соціалізму (директивний тип економіки), як економічних стратегій за допомогою створення єдиного „індустріального суспільства”, на шляху до якого соціалістичними суспільствами будуть сприйняті буржуазні політико-правові інститути і закони. Не погодившись із

Ф.Хайєком, Р.Арон писав, що „універсальної і єдиної формули свободи не існує”, існують дві свободи – „свобода - незаборона” (формальна свобода, що забезпечується встановленням правової рівності), та „свобода - спроможність” (свобода реальна, що виключає рівність, оскільки бути спроможним робити що-небудь може не кожний). Обидва роди свободи типові для індустріального століття, коли людина є вільною формально, але реально є вбудованою у продуктивну систему, колектив і є залежною від них [1, с. 133].

Інакше кажучи, сучасне суспільство не може не бути політичним. Держава через свої інститути максимально укорінена в соціум, тому сфера „громадянського” не може бути жорстко відмежованою від державної. Визнання автономії економічної, культурної і особистої сфер не означає, що соціум вишиковується за принципом автономності головних його сфер. Оскільки власність є передумовою ринку, а, отже, причиною і наслідком поділу суспільства, остільки ствердження і здійснення прав приватної власності, її перерозподіл існують як політичні проблеми, тому що справедливий розподіл – це компроміс інтересів, можливий лише в результаті застосування політичних засобів.

Таким чином, ми можемо твердити, що ідея свободи, в якості певного ідеалу висловлювала особливі (національні, історичні, класові й інш.) міркування щодо сполучення особистого, суспільного і державного. Реальний досвід прямування суспільств по шляху свободи вказав на неминучий дуалізм держави і громадянського суспільства, взаємодія яких є умовою організації вільного життя особистості. Добробут індивідів – це умова соціальної злагоди і чинник стабільності держави. Держава і громадянське суспільство, таким чином, є двома засобами інтеграції, а їхній дуалізм – умовою організації людського життя.

УДК: 323.1 (497.2)

ЕТНОКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В РЕСПУБЛІЦІ БОЛГАРІЯ

У статті автор аналізує основні етнокультурні аспекти розвитку європейських інтеграційних процесів в Республіці Болгарія останніх 20 років. Зважаючи на великочисельні етнічні національні меншини в Болгарії, варто приділити більше уваги місцю цих спільнот у європейських намаганнях даної балканської країни. Дослідник наголошує, що болгарським етнічним меншинам вдалося знайти компроміс у складних питаннях з політичною елітою саме завдяки європейським інтеграційним процесам в країні останнього десятиліття. У висновках автор зазначає, що членство Республіки Болгарія в таких міжнародних організаціях як НАТО і ЄС посприяло етнічній ідентифікації всіх національних меншин країни, а також, що болгарський досвід у вирішенні етнокультурних питань міг би стати прикладом для України.

Джерела та література:

1. Арон А. Эссе о свободах „универсальной и единственной формулы не существует” // Полис. – 1996. - № 1. – С. 128 – 137;
2. Козловски П. Общество и государство: неизбежный дуализм: пер. с нем. – М.: Республика, 1998. – 361 с.;
3. Егоров Н.А. Принцип свободы как основание общей теории регуляции // Вопросы философии. – 2000. - № 3. – С. 3 – 21;
4. Трельч Э. Немецкая идея свободы / О свободе. Антология мировой либеральной мысли. – М.: Прогресс-Традиция. – 2000. – 218 с.;
5. Федотов Г.П. Судьба и грехи России. В 2-х т. / Изд-во „София”. – СПб., 1992. – Т.2.: Россия и свобода. – 338 с.;
6. Хабермас Ю. Демократия. Разум. Нравственность. – М.: Наука, 1992. – 115 с.;
7. Хайек Ф.А. Дорога к рабству // Вопросы философии. – 1990. - № 10. - С. 15-19;
8. Ясперс К. Смысл и назначение истории. – М.: Изд. полит.л-ры, 1991. - 524 с.

Liudmyla Novoskoltseva

Individual Freedom as a Principle of Civil Society

The idea of freedom, displaying itself in the permanent striving for broadening its borders, is analysed in the article. The ideal of mankind's freedom has constantly changed and improved. The universal type of freedom maintains a progressive direction of social development. The improvement of civil society presupposes the preservation and broadening of individual freedom. The idea of freedom as a certain ideal expressed particular thoughts on personal, social and political. The well-being of individuals is a condition of social consent and a factor of stability. Dualism of state and civil society is a condition of human life organisation.

Key words: individual freedom, national idea, democratic regime, personal development, individualism, liberal ideology.

© Іван Осадца
(м. Чернівці)

Ключові слова: етнічна меншина, європейська інтеграція, політичні сили, ісламський фундаменталізм, „помаки”, турецько-болгарські відносини.

За останні двадцять років перед Республікою Болгарія стояли різні виклики – боротьба з бідністю населення, економічна відсталість, політична нестабільність, боротьба з корупцією, бюрократією, енергетичною незалежністю, реформування на шляху до вступу в міжнародні організації. Але перед цією постсоціалістичною країною актуальними також залишаються і складні внутрішні проблеми, зокрема швидкий ріст турецької етнічної меншини, всюдисуща циганська злочинність, стрімка реорганізація націоналістичних рухів з подальшою появою ультра націоналістичних формацій, зокрема коаліції „Атака” [13, с. 238]. Як видно, всі ці виклики пов'язані з етнічними меншинами Болгарії, які є